

Олена Малахова

*м.Тернопіль
Тернопільська академія
народного господарства*

**НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ
МОНЕТАРНИХ ВАЖЕЛІВ НБУ НА ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ З
КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА**

В умовах ринкової трансформації економіки ефективність кредитної діяльності комерційних банків та організації кредитних відносин із підприємствами реального сектора економіки значною мірою визначається основними напрямками провадження монетарної політики центрального банку. У цьому зв'язку доцільним є подальше дослідження впливу інструментів грошово-кредитного регулювання центрального банку на кредитну активність комерційних банків, а відтак – на рівень забезпечення грошовими ресурсами виробничих потреб суб'єктів підприємницької діяльності.

Вивченню питань монетарного впливу центрального банку на економіку та ролі банківського кредиту в процесах формування фінансових ресурсів підприємств присвячена значна кількість праць вітчизняних та зарубіжних учених. До їх числа слід віднести таких провідних українських економістів як: Лагутін В., Міщенко В., Мороз А., Стельмах В; російських вчених Жуков Є., Єгорова Н., Красавіна Л., Лаврушин О., Смулов А.; західних економістів С.Л. Брю, Е., В. Лексіс, К.Р. Маконелл, Ф. Мішкін, Н.Г. Менк'ю, П. Роуз та інших. Однак у переважній більшості праць досліджуються або окремі аспекти функціонування кредитних відносин, або їх дія на певних етапах економічного розвитку. Також окремо вивчаються питання реалізації монетарної політики центрального банку на макрорівні.

За таких обставин комплексне теоретичне обґрунтування основних напрямів активізації впливу центрального банку на діяльність комерційних банків в умовах перехідної економіки слід вважати особливо актуальним напрямом дослідження, широке практичне використання результатів якого

дозволить підвищити ефективність банківської діяльності загалом. Зазначені моменти визначають актуальність теми даного наукового дослідження.

Таким чином, до основних завдань даного дослідження щодо вирішення поставленої проблеми є:

- ✓ вивчення та узагальнення теоретичних підходів з питань використання монетарних важелів впливу центробанку на кредитну активність комерційних банків;
- ✓ обґрунтування дієвості важелів грошово-кредитного регулювання на операції комерційних банків із кредитування реального сектора економіки;
- ✓ виокремлення можливих напрямів активізації регулятивного впливу монетарних важелів НБУ на кредитну діяльність комерційних банків в умовах ринкових перетворень.

Слід зазначити, що за допомогою використання певних економічних та нормативних важелів центральний банк може суттєво впливати на кредитну активність банківських установ. Як свідчить практика, нині грошово-кредитна політика Національного банку України не сприяє активізації банківського кредитування реального сектора економіки, так як серед цілей грошово-кредитного регулювання у якості пріоритетних завдань не виділяється саме стимулювання зростання економіки, і, як наслідок, відповідних економічних важелів щодо розширення цього процесу. У цьому зв'язку, потрібно наголосити, що Національний банк України як суб'єкт державного регулювання повинен, насамперед, сприяти активізації банківського кредитування реального сектора економіки.

Серед основних важелів впливу на кредитні операції комерційних банків одне з головних місць на сьогодні відводиться такому інструменту монетарного регулювання як нормативи обов'язкових резервів. В економічній літературі серед праць різних авторів зустрічаються пропозиції щодо удосконалення існуючої політики формування обов'язкових резервів, котрі депонуються у Національному банку України. Серед них пропозиції диференціювати обов'язковий резерв в залежності від: типу кредитної установи; величини

активів; особливостей регіону та стану грошового ринку, видів та строків кредитів; складу і структури активів комерційних банків; від приналежності суми, що депонується до того чи іншого агрегату грошової маси, котрий є у розпорядженні комерційного банку [1; 2; 3]. Для грошових компонентів, котрі входять до складу попереднього грошового агрегату, рівень резервування вище, аніж у складових частин послідуєчих грошових агрегатів.

Згідно нормативних актів НБУ, об'єктом резервування є сума пасивів (зобов'язань), а за окремими активно-пасивними рахунками – пасивне сальдо за консолідованим балансом банку, частина яких у певній пропорції призначена для резервування. Періодом резервування є визначений термін, протягом якого резервуються та зберігаються на кореспондентському рахунку банку або окремому рахунку в Національному банку України зарезервовані банком кошти. При цьому норматив резервування визначається як відсоткове співвідношення між сумою обов'язкових резервів і загальною сумою банківських пасивів, до яких застосовуються резервні вимоги.

Позитивним є те, що встановлюється єдиний обсяг обов'язкових резервів для цих банків у відсотках від загальної суми залучених коштів у національній та іноземній валютах. Важливо й те, що для різних видів залучених коштів може бути встановлено диференційовані норми обов'язкових резервів, що залежить від природи зобов'язань (депозити, ощадні вклади, кошти в розрахунках, поточні рахунки клієнтів, рахунки бюджетних організацій тощо) та від строку зобов'язань або пасивів. Нормативи обов'язкового резервування від суми залучених коштів установлюються Правлінням Національного банку України з урахуванням стану виконання грошово-кредитної політики чи ситуації на грошово-кредитному ринку, а обов'язкові резерви формуються у національній грошовій одиниці. Відсотки за залишками коштів обов'язкових резервів на кореспондентських рахунках не нараховуються.

Зміни щодо обов'язкових резервів – зменшення їхньої норми або встановлення диференційованих нормативів для різних видів депозитів (у тому числі й для залучених в іноземній валюті) – можливі лише за умови стабілізації

економіки та грошово-кредитного ринку, що має супроводжуватися комплексом структурних змін та реформуванням податкової системи. Однак, для ефективної реалізації банківською системою механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, питання диференціації обов'язкових резервів, і в перехідній економіці набуває особливого значення.

З цього приводу, вивчення світового досвіду із питань диференціації норм обов'язкового резервування та адаптації до реальних умов функціонування вітчизняних банків, з нашої точки зору, може сприяти підвищенню активності комерційних банків у напрямку спрямування кредитних ресурсів у кредитне забезпечення підприємницької діяльності. Так, в багатьох країнах існують нульові або мінімальні норми відрахувань в фонд обов'язкових резервів центрального банку. Ці відрахування підвищуються, коли потрібно "остудити перегрів" економіки, що на теперішній час для України не актуально: економіка гостро потребує банківських кредитів для свого розвитку, у якості котрих може бути задіяний потенціал "надлишкової ліквідності" банківської системи України.

Нині норми обов'язкових резервів, насамперед, застосовуються для регулювання грошової маси в обігу. Застосування норм обов'язкового резервування покликано скоротити мультиплікаційний ефект розширення депозитів шляхом впливу на обсяги вільних ресурсів банків з метою підтримки грошової маси на необхідному центральному банку рівні. Контролюючи грошову масу та управляючи нею, центральний банк впливає на рівень економічної активності в країні і обмежує темпи інфляції. Однак, необхідно враховувати значні недоліки цього інструменту грошово-кредитного регулювання, а саме: подорожчання банківських ресурсів (фактор, що провокує інфляцію); податковий характер обов'язкових резервів, а також дестабілізуючий банківську систему вплив при найменшій зміні існуючого порядку і норми резервування.

У зарубіжній банківській практиці існують різні моделі обов'язкового резервування, вони відмінні за багатьма параметрами і акцентують особливості національних банківських систем. Доцільним, з нашої точки зору, є надання

пільг щодо формування обов'язкових резервів. Так, суму коштів, що належить до депонування для виконання резервних вимог, можливо зменшувати на величину виданих довгострокових кредитів (понад 5 років) підприємствам реального сектора економіки. У Національний банк України повинна надаватися певна звітність щодо кожного позичальника, котрий отримав подібний кредит. Можливо, наприклад, створення спеціального переліку підприємств, довгострокове кредитування яких буде зменшувати величину коштів, що підлягають обов'язковому резервуванню.

У цьому зв'язку є доцільним, з нашої точки зору, створення у системі НБУ інституту моніторингу підприємств різних галузей народного господарства. Слід наголосити, що йдеться не про моніторинг окремих підприємств заради оцінки їх фінансового стану (чи кредитоспроможності). Головною ідеєю моніторингу є системний аналіз репрезентативної вибірки підприємств для прогнозування впливу реального сектора на макроекономічні показники. Відповідне завдання, як відзначалося, для підприємств малого та середнього бізнесу можуть виконувати незалежні рейтингові агентства, кредитні бюро тощо.

Моніторинг підприємств як допоміжна функція НБУ є логічним продовженням загальнодержавної системи регулятивних заходів, спрямованих на оздоровлення реального сектору економіки. З цієї точки зору моніторинг підприємств може сприяти зниженню рівня процентних ставок за користування позичковим капіталом, підвищенню об'єктивності прогнозування макроекономічних показників і вибору ефективної стратегії діяльності та реалізації грошово-кредитної політики НБУ, створенню необхідних передумов для здійснення операцій рефінансування під заставу векселів та облігацій підприємств. Для організаційно-методичного забезпечення моніторингу підприємств Національному банку України, насамперед, необхідно розробити і затвердити Положення "Про проведення моніторингу підприємств".

Іншим напрямом встановлення пільг за резервуванням, з нашої точки зору, може слугувати пріоритетність спрямування кредитної політики комерційного банку на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а

саме надання банками відповідних цільових кредитів на розвиток підприємств малого та середнього бізнесу. Подібна практика існує у країнах Європейського союзу, де кредитний інститут може звільнитися Європейським центральним банком від необхідності виконувати резервні вимоги, якщо грошові ресурси кредитного інституту спрямовані цільовим порядком на допомогу в економічному розвитку.

Аналізуючи механізм здійснення обов'язкового резервування можна відзначити, що найбільш часто зустрічаються пропозиції щодо виплати комерційним банкам деякої компенсації за збереження обов'язкових резервів або розміщення зарезервованих банками коштів в державні цінні папери. Таким чином, комерційні банки будуть мати можливість у випадку необхідності тимчасово використовувати кошти, котрі належать до резервування, якщо середній обсяг коштів, котрий дійсно зберігається на кореспондентському рахунку за місяць, відповідає встановленій нормі обов'язкового резервування, а відтак резервні вимоги вважаються виконаними. Для банківської установи на протязі місяця можуть існувати дні, коли рівень резервів понижується нижче норми, тоді в інші дні рівень коштів, що зберігаються на кореспондентському рахунку повинен бути вищим норми. У випадку недотримання вказаного порядку накладаються штрафні санкції.

Ця пропозиція дасть можливість комерційним банкам скоротити обсяги непрацюючих коштів, що підвищить ефективність їх діяльності і поступово може привести до зниження процентних ставок за кредитами. У дану пропозицію можна внести деякі обмеження на використання коштів, котрі належать обов'язковому резервуванню. Це залежить від політики регулюючого органу, від ступеню економічної стабільності в країні. Наприклад, можливо встановити межу резервованих коштів у розмірі 10-25%, також з умовою поповнення їх в інші дні.

З нашої точки зору, введення диференційованих обов'язкових резервів в залежності від типу кредитних установ, їх розміру та вибору пріоритетів при здійсненні ними активних операцій, а саме - спрямування грошових ресурсів комерційних банків у кредитне забезпечення підприємницької діяльності, слід

вважати одним із найбільш перспективних напрямів оптимізації застосування обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики. Аргумент на користь цієї думки зводиться до наступного: диференційовані нормативи ефективніші внаслідок більш вибіркового впливу з огляду на реалізацію стратегічних завдань щодо стимулювання економічного розвитку.

Застосування більш гнучкої системи обов'язкового резервування для комерційних банків, котрі приймають активну участь у практичній реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, дозволить стимулювати кредитну активність банківських установ, розширити їхню ресурсну базу, а відтак збільшити обсяги кредитних вкладень у реальний сектор економіки.

Відсоткова політика центрального банку – інший важливий інструмент регулювання грошового обігу, що здатен суттєво позначатися на кредитній активності комерційних банків, а відтак їхній спроможності щодо кредитного забезпечення підприємницької діяльності. Він являє собою варіант встановлення якісного параметра ринку, а саме – вартості банківських кредитів. Центральний банк може здійснювати регулювання рівня і структури відсоткових ставок двома шляхами: безпосереднім встановленням ставок за своїми кредитами (дисконтної, ломбардної, за операціями на відкритому ринку тощо); контролем за окремими ставками кредитних установ.

У першому випадку вплив регулюючих заходів має більш загальний характер, оскільки, встановлюючи офіційну облікову ставку, центральний банк визначає вартість залучення ресурсів банками, значною мірою формуючи вартість кредитного забезпечення підприємницької діяльності. Чим вища облікова ставка, тим вища вартість фінансування банківських операцій, тим менший попит на кредит, а відтак менший обсяг кредитного забезпечення підприємницької діяльності загалом. У другому випадку вплив регулюючих заходів досить обмежений, оскільки за його допомогою визначається вартість лише окремих видів кредитів у різних кредитних установах.

Для того, щоб облікова ставка Національного банку України використовувалась як повноцінний інструмент монетарного регулювання і впливу на кредитну активність

комерційних банків вона має відповідати таким ключовим засадам: забезпечення позитивного рівня облікової ставки щодо інфляції; рівень облікової ставки повинен перебувати у межах коридору ринкових процентних ставок комерційних банків за кредитами та депозитами (рис. 1).

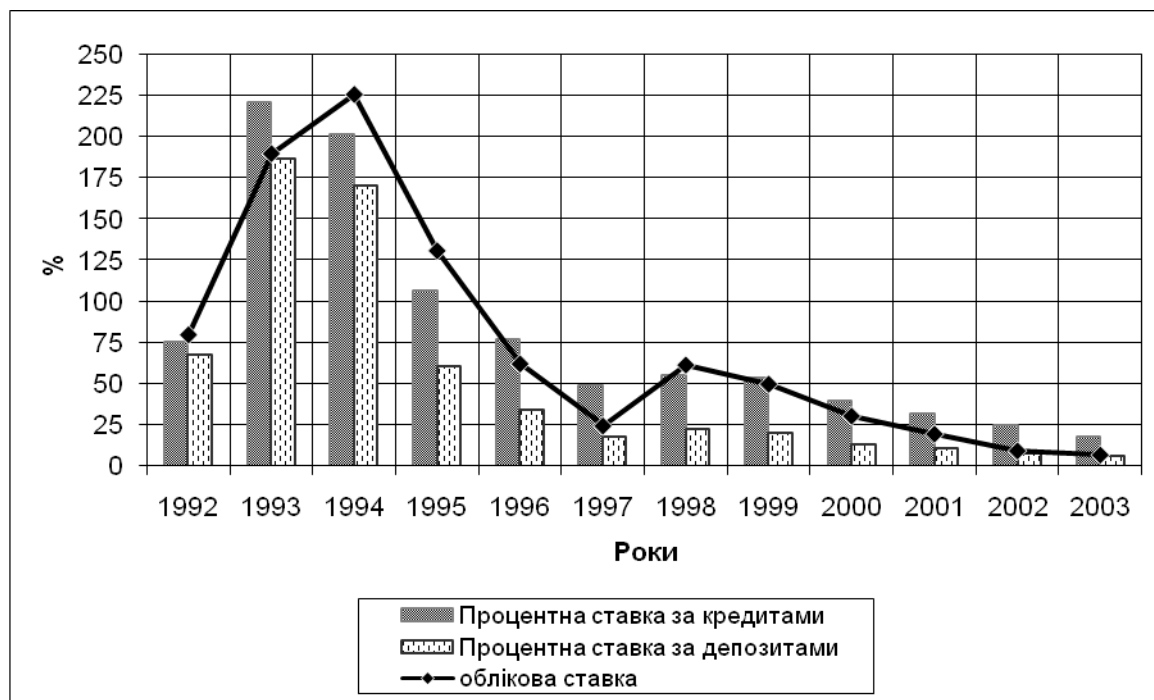

Рис. 1. Зміна облікової ставки НБУ та процентних ставок за кредитами і депозитами комерційних банків

Аналіз рисунку свідчить про те, що лише протягом кількох останніх років рівень ставки рефінансування Національного банку України перебував у межах коридору процентних ставок за депозитними та кредитними операціями комерційних банків. Проте порівняно незначні обсяги рефінансування комерційних банків у масштабах всієї економіки поки що не дозволяють вести мову про належну ефективність даного інструмента.

Слід зазначити, що політика облікової ставки може впливати не лише на конкурентоспроможність комерційних банків, а й підприємств реального сектора економіки, адже процент як ціна одного із факторів виробництва (капіталу) калькулюється у витратах та включається до ціни товарів та послуг. У цих умовах зниження, приміром, процентних ставок може стати важливим фактором здобуття перемоги вітчизняних комерційних банків у конкурентній боротьбі з іноземними, котрі можуть пропонувати дорожчі грошові ресурси у якості кредитного забезпечення підприємницької діяльності українських виробників, а саме – підприємств малого та середнього бізнесу.

Недоліком політики облікової ставки можна вважати слабкий рівень прогнозованості її наслідків щодо конкретних величин збільшення чи зменшення кредитних надходжень в економіку, оскільки регулювання процента визначає лише загальну спрямованість динаміки попиту на банківські позики. Труднощі прогнозування результатів застосування даного інструмента грошово-кредитної політики пов'язані ще із тим, що відповідні процентні ставки закладаються не лише у поточні торговельні контракти між підприємствами, а й у довгострокові інвестиційні проекти. Зростання вартості кредитів, приміром, може і не вплинути на підприємства з високими темпами виробництва і значному попиті на їхню продукцію, позаяк вони мають широкі альтернативні можливості залучення капіталів (наприклад, на фондовому ринку). І навпаки, галузі із порівняно низькими темпами розвитку (наприклад підприємства малого та середнього бізнесу) є більш чутливими до зміни цін на кредитні ресурси, оскільки більшою мірою обмежені у виборі джерел залучення коштів.

Зрозуміло, що зміна облікової ставки має здійснюватись порівняно плавно, без значних стрибків та мати цілеспрямований характер, передбачуваний усіма учасниками відтворювального процесу. Центральний банк повинен реагувати не стільки на зміну дохідності державних облігацій чи ставок міжбанківського кредитування, скільки на загальну господарську кон'юнктуру, темпи інфляції, динаміку ВВП, а відтак сприяти практичній реалізації кредитного забезпечення вітчизняного виробника. У перехідній економіці для стимулювання виробничого росту пониження процентних ставок центрального банку може слугувати одним із інструментів для досягнення цієї мети лише у разі адекватної реакції комерційних банків у визначенні власної процентної політики.

Слід зазначити, що подальшого вдосконалення потребує і сама методика застосування облікової ставки з метою підвищення ефективності практичної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності. Проте така реакція можлива лише за умов збільшення масштабів рефінансування Національним банком комерційних банків, причому в першу

чергу тих, кредитна політика відповідає стратегічним цілям розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Підсумовуючи розглянуті вище напрями удосконалення регулятивного впливу Національного банку на діяльність комерційних банків, слід зазначити, що ця сфера є одним із базових елементів ефективної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Дзюблюк О.В.* Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки: монографія – К.: “ПОЛІГРАФКНИГА”, 2000. - 511с.
2. *Ларина О.И, Москвин В.А.* Обязательное резервирование в России // Банковское дело. - №3. – 2002. – С. 8-12.
3. *Моисеев С.Р.* Структура, функции и международная практика резервных требований. // Финансы и кредит.- № 17. – 2002. – С. 56-67.

Олена Малахова

НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ МОНЕТАРНИХ ВАЖЕЛІВ НБУ НА ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ З КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА

У статті розглядаються можливі напрями активізації регулятивного впливу Національного банку України на операції комерційних банків з кредитування реального сектора в умовах перехідної економіки. Автор обґрунтовує пропозиції щодо удосконалення використання системи обов’язкового резервування та підвищення ефективності провадження облікової політики.